

بخش اوّل

کلیّات

## ۱- رویکرد حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت دینی (رویکرد فطرت‌گرا)

رویکردها یا رهیافت‌ها عموماً منتج از دیدگاه‌ها و برگرفته از آنها هستند و بر عناصر و اجزای یک برنامه پرتوافکنی می‌کنند. درواقع، رویکرد، تقرب به یک دیدگاه است برای ساماندهی به یک برنامه. به همین جهت، رویکرد، نقطه اتصال برنامه به مبانی معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و جهان‌شناسی و منعکس‌کننده آن مبانی در یک برنامه است.

در برنامه تعلیمی و تربیتی، انسان موضوع ماست و دیدگاه اسلام درباره انسان مبانی است که تعلیم و تربیت با رهیافت و تقرب بدان، راه خود را می‌یابد و پیش می‌برد.

در دیدگاه اسلام نسبت به انسان، «فطرت» نقش محوری دارد و همه مباحث انسان‌شناسی اسلامی به گونه‌ای به این اصل باز می‌گردد. شهید مطهری می‌گوید: «معرفت به فطرت، ام‌المعارف اسلامی است». فطرت به معنای نوع خاص خلقت انسان است. این خلقت خاص، اوصاف و ویژگی‌های ذاتی به انسان بخشیده که او را از موجودات و مخلوقات دیگر متمایز می‌کند و استعدادها، گرایش‌ها، توانایی‌ها و غایات ویژه‌ای به او می‌بخشد. دین که راه سعادت و کمال انسان است، بر این فطرت بنا شده و در نسبت با آن نازل گردیده است.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ وَلَكِنَ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ<sup>۱</sup>  
پس روی خویش را به سوی دین یکتاپرستی فرا دار، درحالی که از همه کیش‌ها روی برتافته و حق‌گرا باشی، به همان فطرتی که خدا مردم را بر آن آفریده است. آفرینش خدا را دگرگونی نیست، این است دین راست و استوار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

بنابر معارف دینی، هر انسانی با فطرتی پاک به دنیا می‌آید و تنها طریقی که می‌تواند انسان را به فلاح و رستگاری برساند و استعدادهای واقعی‌اش را شکوفا سازد، طریق سازگار با فطرت و منطبق بر آن است. همچنین، مطابق با معارف دینی، مهم‌ترین ویژگی فطری انسان، گرایش به توحید، عبودیت خدای یگانه و معرفت‌الله<sup>۲</sup> است. فطرت انسان، فطرتی توحیدی است؛ بدین معنا که هم خود را وابسته به خالق می‌داند که منبع و سرچشمه همه خیرها

۱- سوره روم، آیه ۳۰.

۲- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «کل مولود یولد علی الفطرة» صحیح بخاری، کتاب الجنائز، ابواب ۸ و ۹۳.

۳- از امام باقر علیه السلام در مورد «حنیفیت» سؤال شد، فرمودند: «هی الفطرة التي فطر الناس عليها لا تبدل لخلق الله، فطرهم الله علی معرفته» توحید صدوق، ص ۳۳، به نقل از استاد شهید مطهری. مجموعه آثار، ج ۳، ص ۴۶۲.

و کمالات است و هم‌گرایشی به او - که گرایش به سوی همان خوبی‌ها و زیبایی‌هاست - در ضمیر خویش احساس می‌کند. دین اسلام، آمده تا این فطرت توحیدی را در همه ابعاد شکوفا کند و شخصیتی توحیدی از انسان بسازد. به علاوه، رسیدن به بینش توحیدی در باب جهان و انسان - که به تعبیر استاد شهید مطهری، به معنای درک ماهیت «آزایی» و «به‌سوی‌اویی» جهان و انسان است - زیرنا و محور برنامه هدایتی اسلام است که همه اجزا و مؤلفه‌های این برنامه را شکل و جهت می‌دهد: «صبغة الله و من احسن من الله صبغة»<sup>۱</sup>.

فطرت‌گرایی توحیدی در تعلیم و تربیت، رهیافتی بنیادی است که ابعاد مختلف هدایت دینی را شکل می‌دهد:

**الف)** بنابراین رهیافت، جهان مجموعه‌ای یکپارچه، مرتبط به هم و دارای پیوندی وثیق است که در نسبت با خدا معنا می‌یابد. هویتی زنده و شخصیتی واحد دارد و وحدت خود را در نسبت با حقیقت واحد بی‌نهایتی که از جانب او آمده، کسب می‌کند.

**ب)** علاوه بر این، این مجموعه یکپارچه واحد، بازگشتی به سوی او دارد. البته بازگشت انسان، بازگشتی ویژه خود و متناسب با شأن و منزلت وی است. «واقعیت تکاملی انسان و واقعیت تکاملی خلقت، واقعیت «به‌سوی‌اویی» است. هرچه رو به سوی او ندارد، باطل و برضد مسیر تکاملی خلقت است»<sup>۲</sup>.

**ج)** ثمره توجه به فطرت توحیدی در هدایت، تحقق مراتبی از توحید عملی در شخصیت انسان‌هاست. نفی آلهه درونی و بیرونی، جهت‌گیری همه‌قوای روحی و جسمی به سمت تقرب الی‌الله و سرانجام، رسیدن به وحدت شخصیت<sup>۳</sup>، حقیقت توحید عملی است. اخلاص، تعبیر دیگری از توحید عملی است. «تأثیر و نفوذ خداشناسی در انسان مراتب و درجات دارد و تفاوت انسان‌ها از نظر کمال انسانی و قرب به خداوند به این درجات بستگی دارد و همه اینها «صدق» و «اخلاص» نامیده می‌شوند؛ یعنی همه این درجات، درجات صدق و اخلاص است»<sup>۴</sup>.

**د)** میوه توحید نظری و توحید عملی در افراد جامعه اسلامی، برپایی توحید اجتماعی و شکل‌گیری جامعه‌ای است که نظامات و مقررات آن، برنامه‌ها و فعالیت‌های آن به‌خاطر خدا و برای اطاعت از او امر اوست؛ یعنی همه فعالیت‌های اجتماعی جهتی واحد دارند که همان رضایت الهی و اطاعت از اوست.

**ه)** نظام تعلیمی و تربیتی اسلامی (هدایت اسلامی) نظامی است که به تحقق توحید در اندیشه و عمل

۱- بقره / ۱۳۸. امام باقر (ع) می‌فرماید: «عروة الوثقی التوحید و صبغة الاسلام». بحار الانوار، ج ۳، ص ۲۷۹.

۲- استاد شهید مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۳۵.

۳- اصطلاحی که استاد شهید مطهری به کار می‌برد و آن را نتیجه پرستش خدای یگانه و بندگی می‌داند.

۴- استاد شهید مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۱۳۳.

انسان‌ها می‌انجامد. به عبارت دیگر، خود برنامه نیز برنامه‌ای توحیدی است، به گونه‌ای که همه ابعاد و اجزای آن در هماهنگی و وحدت کامل قرار دارند و هدفی واحد را که پرورش انسان متعهدی است، دنبال می‌کنند.

## ۲- اصول حاکم بر برنامه تعلیم و تربیت دینی دوره دوم متوسطه

### اصول ویژه

۱- محور قرارگرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومان علیهم‌السلام: این اصل که برگرفته از مبانی

تعلیم و تربیت دینی است، بر همه مراحل برنامه، به خصوص موارد زیر حاکم است:

اول: اهداف کلی و پایه‌های تحصیلی

دوم: تدوین محتوا و رسانه‌های آموزشی

سوم: تعیین اولویت‌های آموزشی

چهارم: روش‌های تعلیمی و تربیتی

۲- تنظیم محتوا در چهارچوب برنامه نظری و عملی زندگی، متناسب با حضور در دنیای

امروز: یکی از ضرورت‌های تربیت دینی قرار دادن راه عملی و برنامه زندگی پیش روی نسل امروز است؛ نسلی که می‌خواهد در دنیای امروز مذهبی زندگی کند؛ یک زندگی عزتمند که نه تنها احساس حقارت و کمبود شخصیت نکند، بلکه با سربلندی حضور مؤثری در جامعه داشته باشد و به رضایت درونی برسد. این آموزش باید با زندگی دانش‌آموز عجین شود و با آن درآمیزد و از طریق نمونه‌های عینی و مصادیق ملموس، جنبه عملی و کاربردی تعلیم دینی تقویت شود.

۳- استفاده از شیوه‌های بیدارگری وجدان و نفس لوامه: با پیروی از قرآن کریم و با توجه به پاک

بودن فطرت نوجوان و جوان، بخشی از آموزه‌های دینی در قالب‌هایی عرضه شود که وجدان را برانگیزاند و توجه نفس لوامه را به آن آموزه‌ها جلب کند.

۴- توازن در پرورش روحیه تعبد، تعقل و تعلق قلبی: قرآن کریم نسبت انسان با خدا و دستورات

الهی را در سه مرتبه طرح می‌کند:

*اول:* انجام تکلیف و اطاعت از خداوند براساس قبول رابطه بندگی و اعتماد مطلق به خداوند و تسلیم در

برابر خواست‌های او؛ توجه به اوامر و نواهی خداوند و قبول آنها براساس اعتقاد به مالکیت مطلق خداوند بر جهان و انسان.

*دوم:* همین انسان که عمل را از سر اطاعت مطلق انجام می‌دهد، در تحلیل عقلی درمی‌یابد که اوامر و

نواهی الهی بنا بر مصالحی است که کمال و رشد انسان را تضمین می‌کند. این تصدیق عقلی کیفیت عمل را تعالی می‌بخشد و اعتماد شخص را افزایش می‌دهد.

**سوم:** همین انسان از زاویه‌ای دیگر به خدا، که جمال و کمال مطلق است، عشق می‌ورزد و او را مقصد و مقصود و محبوب خود می‌یابد و می‌کوشد رضایت خاطر دوست را فراهم کند. پس هر کاری را که محبوب دوست دارد، انجام می‌دهد و از آنچه دوست از آن متنفر است، دوری می‌کند.

این سه بُعد نه تنها با یکدیگر متنافر ندارند، بلکه مکمل و متمم یکدیگرند و به میزانی که انسان به کمال برسد، توانایی او در جمع این سه بُعد افزایش می‌یابد. تبیین دین با توجه به این سه بُعد، معقولیت دین را روشن می‌کند؛ زیبایی‌های آن را عیان می‌سازد و تعبد در پیشگاه خداوند را تضمین می‌کند.

**۵- ایجاد طلب و تشنگی در مخاطب:** پیش از عرضه معارف، ایجاد طلب و تشنگی در مخاطب ضروری است. اگر وی به این معارف احساس نیاز نکند، به سوی آن روی نخواهد آورد و شاهد و شیرینی آن را نخواهد چشید. چنین مخاطبی، به شخصی می‌ماند که با احساس سیری کاذب بر سر سفره‌ای رنگین نشسته و به هیچ یک از غذاها میل ندارد.

نباید چنین اندیشید که باید از فرصت استفاده کرد و همه چیز را به دانش آموز گفت. این سیرایی، درواقع، سراب است. باید شرایطی فراهم کرد که دانش آموز احساس نیاز کند و با طلب درونی به سوی معارف دینی روی آورد.

آب کم جو تشنگی آور به دست تا بجوشد آبت از بالا و پست

**۶- فراهم کردن فرصت تأمل با خود:** تربیت دینی با میل و کنششی در قلب آغاز می‌شود. این میل و کنشش نیز آن‌گاه پدید می‌آید که مخاطب فرصت تأمل و درون‌کاوی خود را پیدا کند و گرایش‌های فطری به زیبایی‌های دینی در خودآگاه وی ظاهر شود. در این تأملات، زیبایی‌های دین لمس می‌شود و از درون وی انگیزه‌ای به سوی معارف دینی پدیدار می‌شود.

**۷- برقراری ارتباط و تعامل میان مباحث نظری و عملی:** مباحث نظری و مباحث عملی (اخلاق و احکام) باید به‌گونه‌ای طرح شوند که پیوند میان آنها نشان داده شود. همان‌گونه که میان قوه تفکر و تعقل انسان با اعمال و رفتار او رابطه‌ای وجود دارد و در یکدیگر تأثیر متقابل دارند، مباحث نظری و عملی هم نباید به‌صورت بخش‌هایی مجزا و بی‌ارتباط طرح شوند. این امر سبب می‌شود دانش‌آموز درک کند که مباحثی مانند خداشناسی، معاد و نبوت تأثیری ملموس و روشن در زندگی و رفتار وی دارد.

**۸- ترسیم سیمای معقول و زیبایی دین:** ذات دین درنهایت معقولیت و زیبایی است، زیرا هم از جانب خدای حکیم و جمیل آمده و هم راه‌هدایتی است که نه تنها قوه نظری و عقلی انسان را به کمال می‌رساند، بلکه به او شخصیتی با زیبایی‌های معنوی می‌بخشد. گاهی این دین زیبا و معقول، با کج سلیقگی‌ها و افراط و تفریط‌هایی روبه‌رو شده و به‌گونه‌ای معرفی گردیده که برای مخاطب جاذبه چندان ندانسته است. معارف نظری دین باید همان‌گونه که هستند، درنهایت اتقان و استحکام عقلی و عملی عرضه شوند که عقل

را اقناع کنند و احکام و دستورات عملی آن نیز باید به صورتی طرح شوند که یک زندگی بسیار زیبا و جذاب را برای مخاطب ترسیم کنند.

**۹- اجتناب از طرح غیر ضروری تشکیک و شبهه:** از طرح تشکیک و شبهه در مسائل دینی تا حد امکان پرهیز شود، زیرا طرح تشکیک و شبهه دانش آموز را از عصمت فطری اش خارج می کند. بهتر است موضوعاتی مانند خدا، معاد و نظایر آن را به عنوان اصل موضوع گرفت و تصویری صحیح، زیبا و جذاب از آن ارائه کرد، به نحوی که نوجوان احساس کند با درک و پیوند با این حقایق اشباع می شود و احساس نشاط و اطمینان می کند. در موارد ضروری در سال های آخر دوره متوسطه باید به طور غیر مستقیم به دفع شبهات پرداخت. این کار باید در چارچوب دادن آگاهی عمیق، جامع و مستدل صورت گیرد. با تقویت ایمان دینی و علاقه و اشتیاق برای عمل به فرایض و نیز شناخت صحیح معارف و تعلیمات دینی زمینه ای فراهم می آید که دانش آموز در برخورد با شبهه متزلزل نشود و خود در صدد حل آن برآید.

**۱۰- اولویت دادن به بیان امور مثبت:** مقدم داشتن آموزش امور مثبت دین مثل توحید و فضائل پیامبران بر امور منفی مانند شرک و ظلم، تا بدین وسیله ظرف روح دانش آموز از حقایق دینی سیراب و اشباع گردد و آثار توحید در شخصیت نوجوان ظاهر شود. ارائه تصویری از جهان، انسان و جامعه به نحو مثبت، موافق فطرت دانش آموز است و هنگامی که دانش آموز با چنین تصویری خو گرفت، غیر آن را نفی می کند.

**۱۱- ایجاد روحیه حقیقت جویی و انصاف در دانش آموز:** طرح درس به گونه ای باشد که دانش آموز به تحقیق و کاوش درباره اصول زندگی انسانی برانگیخته شود و با فراگیری روش تحقیق علمی و رعایت انصاف امکان بیشتری برای رسیدن وی به حقیقت فراهم شود.

**۱۲- پیراستن دین از خرافه ها و طرد عادات و رسوم اجتماعی نادرست از ساحت دین:** خرافه زدایی از دین و پیراستن آن از آداب و سنن غلط اجتماعی با تکیه بر معارف قرآن کریم و سیره معصومین علیهم السلام و مشی تربیت یافتگان ائمه بزرگوار، به نحو دقیق و ظریف انجام شود. دقت و ظرافت از آن جهت لازم است که بسیاری از آداب و سنن اجتماعی گرچه ممکن است از دین گرفته نشده باشند؛ اما با دین تعارضی ندارند و حفظ آنها سبب وحدت ملی و همبستگی می شود و موافق طبع اقوام یک سرزمین است. بنابراین ابتدا باید آداب و سنن غلط از آداب و سنن صحیح تفکیک شوند و سپس تعارض آداب و سنن غلط با دین روشن شود. اگر به آداب غلط اجتماعی، به نام دین بها داده شود، حقیقت دین مسخ می شود و دیگر قابل قبول برای انسان اندیشمند و فهیم نیست.

**۱۳- تکیه بر فطری بودن اصول دین و غیر طبیعی بودن انکار آنها:** از آنجا که اصول اعتقادی هماهنگ با فطرت انسان و نیز برهان و استدلال است و نقیض آنها باطل و غیر عقلانی است، حتی الامکان طرح درس به گونه ای باشد که طرح سؤال بر ناحیه مقابل این اصول وارد شود تا ناسازگار بودن انکار این

اصول با فطرت و عقل انسانی و غیرعادی بودن چنان برداشت‌هایی آسان‌تر تفهیم گردد.

**۱۴- ارائه برنامه جامع اخلاقی و سلوک فردی و اجتماعی در حد انسان متعارف:** آموزش اخلاقی باید یکی از ارکان اصلی آموزش دین باشد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «بعثت لأتمم مکارم الاخلاق». آنچه در اینجا باید مدنظر قرار گیرد، ارائه یک برنامه عملی در اخلاق و سلوک فردی و اجتماعی است که غایت آن کمال فردی و به فعلیت رسیدن خصائل معنوی و کمالات نفسانی است. در این صورت دانش‌آموزی که انگیزه وصول به حقیقت در او ایجاد شده، می‌داند که چگونه عمل کند تا کمال یابد. یکی از نکاتی که در این باره باید در کتاب رعایت شود، گرایش اصلی به بیدارگری وجدان است، به نحوی که دانش‌آموز در یک مباحثه و گفت‌وگوی درونی به ندای نفس لوامه پاسخ مثبت دهد. این بیداری وجدان باید در چارچوب مشخصی باشد تا محدوده کار برای معلم معین باشد. علاوه بر این، می‌توان مباحث اخلاقی را در ضمن بیان جذاب و شیرین سیره معصومان و تربیت‌یافتگان مکتب وحی ارائه کرد، تا تأثیرگذاری آن مباحث بیشتر شود.

**۱۵- ترسیم فضای مناسب مذهبی در آموزش:** شیوه حاکم در ارائه درس‌ها به صورتی باشد که دانش‌آموز احساس کند در یک جامعه مذهبی حضور دارد و نسبت به جامعه خودش دارای وظیفه است و با عادات مذهبی آن جامعه آشناست.

جامعه‌ای که در محله آن مسجد است، صدای اذان به گوش می‌رسد، شب‌های جمعه در محله مراسم دعا برگزار می‌شود، روز جمعه در شهر نماز جمعه خوانده می‌شود؛ به یکدیگر سلام می‌کنند، در عزای حسینی شرکت می‌نمایند؛ اعیاد دینی را جشن می‌گیرند؛ در معامله و تجارت انصاف و جوانمردی را بر خدعه و دروغ، معنا و حقیقت را بر دنیا و ظواهر ترجیح می‌دهند؛ هرکاری را برای خدا انجام می‌دهند؛ نماز را در مساجد و در اول وقت می‌خوانند؛ با قرآن انس دارند؛ یار ستم‌دیده و دشمن ظالم‌اند، حقیقت‌طلب و باانصاف‌اند، به اهل بیت به‌عنوان محبتان و محبوبان خداوند عشق می‌ورزند؛ رفتار خود را با آنان تطبیق می‌دهند؛ از دیدن منکراتی چون ظلم، تجاوز، بی‌عفتی و سایر رذائل اخلاقی متنفر می‌شوند و از دیدن امور معروفی چون عدل، پاکدامنی و سایر فضائل اخلاقی مسرور می‌گردند. در عین حال، باید آموزش به‌گونه‌ای باشد که دانش‌آموز بتواند این فضای آرمانی را با فضای واقعی مقایسه کند و فضای واقعی را نقد نماید. این امر سبب می‌شود که انگیزه وی برای حرکت به سمت فضای آرمانی و تغییر و اصلاح وضع موجود افزایش یابد.

**۱۶- توجه به تقویت خصلت اجتماع‌گرایی و تعهد در مقابل جامعه:** برنامه درسی لازم است در جهت رشد اجتماعی دانش‌آموز قرار بگیرد و بتواند اجتماع‌گرایی و تقدم مصالح جامعه بر مصالح فرد و قانون‌پذیری را القاء کند، به طوری که با ورود دانش‌آموز به صحنه عمل اجتماعی نقش خود را به‌عنوان یک شهروند با کفایت و حافظ معیارها و ارزش‌های اسلامی در جامعه ایفاء نماید. وی باید متعهد به میثاق‌ها و تعهدات اجتماعی باشد و از عادات و رفتارهای ناپسند اجتماعی اجتناب نماید و نسبت به آنها متنفر باشد؛

در رعایت اصل مهم امر به معروف و نهی از منکر کوشا باشد و خلق و خوی کریمانه اسلامی را در جامعه از خود بروز دهد.

**۱۷- ایجاد آمادگی در دانش آموز برای حفظ هویت اسلامی خود در شرایط نامناسب:** آموزش به نحوی تنظیم شود که ناظر بر واقعیات و ابتلائات اخلاقی و فرهنگی باشد و دانش آموز به نحوی آموزش ببیند که آمادگی برخورد مناسب و سنجیده با شرایط نامساعد را داشته باشد و به آن شرایط تن دردهد. به عبارت دیگر آموزش نباید متناسب با شرایط ایده آل خالی از هرگونه مشکل تنظیم شود.

**۱۸- تأکید بر دادن جهت الهی و غیرمادی به اعمال و رفتار:** این نکته باید به نحوی غیرمستقیم و ظریف آموزش داده شود که ارزشمندی اعمال انسان در غایت و هدف آنهاست. حقارت و بزرگی انسان در کوچکی و بزرگی غایبات است. کار برای خدا و غایات الهی چه در زندگی فردی و چه در زندگی اجتماعی و درک مقاصد بلند سبب ارتقای کیفی زندگی می شود و انسان را از روزمرگی و توجه به امور پست نجات می دهد.

**۱۹- تقویت غیب باوری در دانش آموز:** از آنجا که مبنای ایمان مذهبی، ایمان به غیب است و جهان بینی مذهبی به تمام معنا یک جهان بینی غیب باورانه است، تلاش در جهت تقویت هرچه بیشتر غیب باوری معقول و البته غیرخرافی در اندیشه و نگرش دانش آموزان باید از محورهای عمده و اصلی آموزش های دینی قرار گیرد.

**۲۰- سمت گیری آموزش در جهت وحدت اسلامی:** برنامه باید در جهت تقویت وحدت اسلامی و نزدیک شدن پیروان مذاهب مختلف اسلامی به یکدیگر مؤثر باشد و مودت و رحمت میان آنان را استحکام بخشد. به همین دلیل باید از تعارضات و کشمکش های بی مورد فکری دوری کرد و محور آموزش را بر تعلیمات قرآن کریم و سیره و سنت پیامبر اکرم ﷺ و اهل بیت بزرگوار ایشان که محبوب قلوب مسلمین اند، قرار داد.

**۲۱- تعمیم آموزش در حیطه های شناخت و بینش، باورها و گرایش ها، عمل و رفتار:** *الف)* این آموزش در سه حیطه شناخت و بینش، باورها و گرایش ها، عمل و رفتار صورت می گیرد، به نحوی که با آموزش در هر سه حیطه، شناخت معارف اسلامی و ایمان و عمل به آنها تقویت شود. با توجه به اینکه تقویت ایمان از اهداف اصلی آموزش است، باید علاوه بر آموزش صحیح معارف دینی، با فراهم کردن زمینه های عملی و انگیزه های درونی، به آموزش های حیطه عاطفی و رفتاری نیز توجه کامل شود تا زمینه رسوخ و تعمیق شناخت و تبدیل آن به ایمان فراهم آید.

*ب)* گرچه ایمان متکی به شناخت صحیح است و در صورت حصول ایمان، انگیزه برای عمل نیز ایجاد خواهد شد، اما عمل به فرائض خود سبب تقویت ایمان و همچنین شناخت می گردد؛ بنابراین ترتیب این سه،



به معنای ترتیب زمانی نیست؛ یعنی لازم نیست حتماً در مرتبه اول آموزش عقلانی داده شود تا ایمان تقویت گردیده و عمل به دنبال آن آید؛ بلکه با توجه به ویژگی‌های سنی دانش آموز لازم است با فراهم کردن زمینه‌های عملی و انگیزه‌های عاطفی، بر تقویت و تعمیق ایمان و ایجاد علاقه و اشتیاق به عمل تأکید شود.

ج) مقصود از حیطه اعمال و رفتار در اینجا، فراتر از آن معنایی است که به طور متعارف مراد است؛ زیرا عمل و رفتار صالح دینی خود می‌تواند تقویت‌کننده ایمان و شناخت باشد؛ همان‌طور که عمل ناشایست قلب را تاریک می‌کند و غفلت را تقویت می‌نماید. علاوه بر این عمل صالح در آموزش دینی نتیجه صریح و مستقیم آموزش نیست؛ بلکه غایتی است که مجموعه آموزش حصول به آن را تعقیب می‌کند. البته در مواردی نیز همان مقصود متعارف مورد نظر است؛ مثلاً وقتی استدلالی در خداشناسی بیان گردید، دانش آموز باید قادر باشد همان استدلال را به کار گیرد و با ذکر مقدمات به نتیجه برسد.

**۲۲- حضور اندیشه‌های حضرت امام خمینی علیه السلام در کالبد محتوای آموزش:** اندیشه‌های حضرت امام خمینی که معمار بزرگ نظام اسلامی در عصر حاضر است، باید در همه مراحل آموزش و محتوای کتاب‌های درسی حضور داشته باشد. استفاده از پیام‌ها، سخنرانی‌ها و کتاب‌های ایشان و آوردن مصادیق و نمونه‌ها و شواهد از آنها و نیز ارجاع دانش آموز به این آثار در برنامه‌های تحقیقی خود، سبب توجه دانش‌آموزان به اندیشه‌های آن بزرگوار است.

**۲۳- بهره‌مندی از دستاوردهای عالمان دین:** در تدوین و تبیین آموزه‌های دینی، باید از منبع غنی علوم و فرهنگ اسلامی که فرزندان علم و تقوا در طول چند قرن تمدن اسلامی با مجاهدت خود فراهم ساخته‌اند، استفاده شود و دستاوردهای علمی‌ای که دانشمندان اسلامی معاصر در جهت ارائه اسلام ناب در جهان امروز عرضه کرده‌اند، به خصوص آثار فرهنگی حضرت امام خمینی، رهبر کبیر انقلاب اسلامی، علامه طباطبایی و شهید مطهری - رحمة الله علیهم - و رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی فرا راه حرکت‌های آموزشی قرار گیرد.

**۲۴- توجه به اهداف و ویژه دختران و پسران:** با توجه به اینکه در برخی از احکام دین تفاوت‌هایی میان احکام دختران و پسران وجود دارد که باید به هر گروه به تنهایی آموزش داده شود، این تفاوت‌ها باید در برنامه پیش‌بینی شود. همچنین در اموری مانند سن بلوغ، معاشرت، پوشش و حجاب، نظام خانواده، نقش مرد و زن در خانه و جامعه، باید به نوع مخاطب و نحوه پیام‌رسانی به او توجه گردد. همچنین جنبه‌های روانشناختی زن و مرد در مجموعه آموزش‌ها باید مدنظر قرار گیرد.

**۲۵- تقویت احساس نیاز به دین:** برنامه درسی و آموزش‌های دینی باید به گونه‌ای طراحی شود که اصل احساس نیاز به دین را برای دانش‌آموز زنده کند، به گونه‌ای که دریابد بدون تکیه بر دین و اعتقادات دینی زندگی او دارای یک خلأ بزرگ است و از معنا و جهت تهی است. دانش‌آموز باید دریابد که زندگی

با دین‌گرها را می‌گشاید و از سردرگمی‌ها نجات می‌دهد و به شخصی فعال در جامعه و هدفمند و مفید در زندگی تبدیل می‌کند.

**۲۶- معرفی دین سهله و سمحه:** با توجه به اینکه مخاطب آموزه‌های ما دانش‌آموزان و نوجوانان هستند، عرضه دین باید به گونه‌ای باشد که با روحیه و توانایی آنان سازگار باشد و باید احساس کنند که تعلیم دینی نه تنها زندگی را سخت و مشکل نمی‌کند، بلکه تعالیمی قابل انجام، مؤثر و کارآمد است. از سخت‌گیری‌های بیجا تهی است و به علائق و خواسته‌های مشروع و عقلایی نوجوان نیز توجه دارد.

**۲۷- آموزش اقلیت‌های دینی (مسیحی، یهودی و زرتشتی):** چون همه ادیان الهی در اصول دین و جوهره و حقیقت دین که خداگرایی و معنویت‌گرایی و عمل برای سعادت در آخرت است، وحدت‌نظر دارند، چهارچوب کلی برنامه درسی آنان از همین برنامه اخذ می‌شود؛ اما محتوای آموزشی آنها با توجه به تعلیمات خاص آن ادیان و با استفاده از منابع مورد تأیید در آن ادیان، فراهم می‌آید. این آموزش باید هماهنگ با قانون اساسی و قوانین عادی جمهوری اسلامی ایران باشد.

**۲۸- امکان توسعه و تکمیل و تجدیدنظر در برنامه:** آموزش دینی با مسائل مستحدثه فکری، سیاسی، اجتماعی و اخلاقی جامعه پیوندی مستقیم و وثیق دارد و آن تحولات، اندیشه و عمل مخاطبان آموزش - یعنی دانش‌آموز - را به سرعت متأثر می‌کند؛ لذا لازم است شورای برنامه‌ریزی درس دینی در دوره‌های معینی تشکیل گردد و مباحث و مسائل جدید را استخراج و مطرح کنند و در صورت تشخیص کارشناسانه نسبت به اهمیت آن موضوعات و لزوم آموزش آنها، تغییر مناسب در کتاب صورت گیرد. البته تغییرات محتوا باید به نحوی انجام گیرد که آموزش را دچار تحولات روزمره نسازد و به اصل تداوم در آموزش لطمه نزند.

## ۳- روش‌های تعلیمی و تربیتی؛ رویکرد فعال، محور روش‌ها

رویکرد فعال در تعلیم و تربیت دینی دارای شاخصه‌های زیر است:

۱- عنصر اصلی در رویکرد فعال، تأکید بر تعقل و تفکر مخاطب و دادن آزادی عمل به عقل و اندیشه است تا بتواند فعالانه موضوع را بررسی کند و مطابق با معیارهای تعقل به نتیجه برسد. ایجاد فضای مناسب برای تعقل و عقلانیت و میدان دادن به آن، مهم‌ترین رکن در رویکرد فعال است. از این رو، در آنجا که سنخ موضوع، سنخ عقلی است، شیوه‌های تحکمی نه تنها کارایی ندارد، بلکه عملاً نتایج معکوس خواهد داد.

۲- در امور تعقلی و تفکری، سپردن قضاوت نهایی به دانش‌آموز یک امر قراردادی و وضعی نیست که بتوان تصمیم گرفت به دانش‌آموز واگذار شود یا نه؛ بلکه امری تکوینی و حقیقی است و چه بخواهیم و چه

نخواهیم، برعهده اوست. آنچه لازم است، این است که در برنامه‌ریزی و شیوه تدریس بدین امر توجه شود و نادیده گرفته نشود.

۳- سپردن داوری و قضاوت به دانش آموز، به معنای رهاکردن او و به خود و انهدانش پس از طرح مسئله نیست. گاهی گفته می‌شود برای اینکه به ذهن دانش آموز جهت ندهیم و جلوی فعالیت آزاد اندیشه‌اش را نگیریم، باید هنگام طرح مسئله، از موضع‌گیری نسبت به پاسخ‌های احتمالی دوری کنیم و همه پاسخ‌های ممکن را با نگاه بی طرفانه در اختیار او قرار دهیم تا او خود با ارزیابی گزینه‌های مختلف به پاسخ برسد. این روش به معنای نادیده گرفتن دستاوردهای انسان از هزاران سال تفکر و اندیشه است. دبیر، نه تنها می‌تواند درباره پاسخ‌های ممکن اظهار نظر صریح کند و موضع خاص بگیرد، بلکه این کار لازم و ضروری است و این به معنای انتقال تجربه‌های خود و نتایج علمی به دست آمده است. مهم آن است که معلم در اظهار نظر صریح و روشن خود جانب انصاف را رعایت کند و بیرو استدلال و منطقی باشد.

۴- یک بُعد از رویکرد فعال، توجه به گرایش‌های فطری و فعال کردن آنهاست. ما با انسانی بی توجه به موضوعات مهم و معلق روبه‌رو نیستیم که زیبایی و زشتی، حق و باطل، خوبی و بدی، خدا و شیطان برایش یکسان باشد. تقویت خداگرایی، زیباگرایی، حق‌گرایی و مانند آن، همچون تقویت اندام‌های جسمانی در کودکی است؛ یعنی همان‌طور که تقویت اندام‌های جسمانی سبب می‌شود که کودک بتواند از این اندام‌ها درست استفاده کند و از جنبه جسمانی، فعالیت طبیعی از خود نشان دهد، تقویت گرایش‌های بالقوه و شکوفا کردن آنها سبب فعالیت طبیعی اندیشه، علائق و گرایش‌ها خواهد شد. به همین جهت دبیر محترم باید بکوشد از مجموعه شیوه‌هایی که این گرایش‌ها را تقویت می‌کنند، کمک بگیرد و فعالیت‌هایی را سامان دهد که به تقویت آن ابعاد مدد رساند.

۵- با توجه به طیف وسیع و متنوع موضوعات دینی، رویکرد فعال در هر موضوعی مناسب با خود آن موضوع، شکل می‌گیرد و ظهور می‌کند. در موضوعات مربوط به مبانی، مانند جهان‌بینی، مبدأ و معاد و حقیقت انسان، رویکرد فعال آن است که عقل در بررسی دیدگاه ارائه شده فعال شود؛ با مقیاس‌های منطقی خود آن دیدگاه را ارزیابی کند و بپذیرد. پس از عبور از مبانی، بررسی موضوعات خاص‌تر، با ملاحظه آن مبانی انجام می‌شود؛ به طور مثال، اگر کسی با ملاحظه مبانی، حقیقت اسلام را پذیرفت و قبول کرد که قرآن کریم کتاب الهی است، برای یادگیری این کتاب می‌تواند از رویکرد فعال بهره‌بردارد؛ اما این رویکرد به معنای این نیست که شخص، نسبت به معارف مطرح شده بی طرف باشد و بگوید که هر معرفتی را مطالعه می‌کنم، اگر با عقل من هماهنگ بود، می‌پذیرم و اگر هماهنگ نبود نمی‌پذیرم؛ یعنی با نگاه نقادی وارد عمل نمی‌شود، بلکه با نگاه تفسیری قرآن را مطالعه می‌کند؛ یعنی صحت معارف را می‌پذیرد و ذهن خود را آماده فهم محتوا می‌کند، نه ارزیابی آن.

همچنین، در سیره، پس از اینکه شخص پذیرفت که ائمه اطهار علیهم السلام از جانب رسول خدا صلی الله علیه و آله منصوب شده‌اند و بنا به فرمایش آن حضرت، معصوم‌اند، هنگام مطالعه سیره آن بزرگواران، مانند یک ناظر بی طرف عمل نمی‌کند، بلکه فعال بودنش در سیره بدان معناست که هرچه بهتر بتواند از زندگی آنان درس گرفته و در زندگی خود به کار بندد.

در احکام نیز چنین وضعیتی حاکم است. در تعلیم احکام، روش فعال به این معنا نیست که حکمی از احکام دین ذکر شود و به نقد و ارزیابی دانش‌آموزان گذاشته شود تا آنان برداشت خود را نسبت به مفید بودن آن بیان کنند و پس از آن تصمیم بگیرند که به آن حکم عمل کنند یا نکنند، بلکه به حکمت احکام توجه می‌شود از جهت معرفت بیشتر به آن حکم و انجام همراه با معرفت آن.

۶- با توجه به اینکه دانش‌آموزان کشور ما در خانواده‌های دیندار و معتقد به دین تربیت می‌شوند و اسباب تقویت دین از قبیل مسجد، رسانه‌ها و اطلاعات پدر و مادر در پیرامون آنها وجود دارد، همواره با تعلق قلبی و اطلاعاتی از دین مخاطب ما قرار می‌گیرند. هنگام تدریس، وظیفه ما آن است که این تعلق قلبی را تقویت کنیم و از اطلاعات آنان بهره ببریم؛ یعنی آنان را نسبت به آنچه با خود آورده‌اند، فعال کنیم و از داده‌های آنان به عنوان پشتیبان تدریس کمک بگیریم و در ضمن تدریس، به تقویت و اصلاح آن داده‌ها بپردازیم.

۷- در مباحث نظری و اعتقادی که تعقل و اندیشه نقش اصلی را دارد و انسان باید در این موضوعات صاحب بینش و تفکر باشد، رویکرد فعال نقش اساسی تری دارد و همان‌طور که گفته شد، از موضع تحکم نمی‌توان وارد شد. اما از آنجا که در این قبیل مباحث باید از گنجینه عظیم معارف الهی و بشری بهره برد، نمی‌توان آموزش را از نقطه صفر آغاز کرد؛ به‌طور مثال، وقتی این مسئله مطرح می‌شود که «آیا خلقت هدفدار است یا نه» نباید دانش‌آموزان را که دارای ذهنی ساده نسبت به این موضوع هستند رها کرد و از آنها خواست که به تنهایی یا با همفکری یکدیگر درباره این موضوع بیندیشند و نظر دهند و آن‌گاه نظرات آنان جمع‌بندی و نهایی شود. بلکه کتاب درسی و دبیر باید تلاش کند که نتیجه تحقیقات متفکران دینی را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد و از آنان بخواهد که درباره این تحقیقات بیندیشند. این موضوع سبب می‌شود که دانش‌آموزان با بهره‌مندی از اندیشه بزرگان، به تفکر عمیق‌تر نسبت به موضوع برسند و دلایل صحیح فراوانی را که خودشان به ذهنشان نمی‌رسیده و نتیجه تفکر متفکران بزرگ است، بدانند و به وجه صحیح پاسخ دست یابند. هنر تدریس در این است که دبیر بتواند دستاورد متفکران را به گونه‌ای طرح کند که:

اولاً: دانش‌آموز احساس کند، قبل از داوری و قضاوت و تصمیم‌گیری، باید نظرات متفکران را به درستی بفهمد و هضم کند. به عبارت دیگر، باید همواره نوعی خضوع و خشوع در مقابل علم و عالم در

شخص طالب علم باشد. فعال بودن اندیشه به این معنا نیست که انسانی تازه از راه رسیده وقتی با نظری از اندیشمندی مانند ابن سینا، خواجه نصیر، علامه طباطبایی و شهید مطهری روبه‌رو می‌شود، از همان ابتدا در موضع داوری و ارزیابی قرار بگیرد. ما باید به دانش‌آموزان خود بیاموزیم که شرط اول علم دوستی آن است که قبل از هر چیز باید درست بفهمند و رسیدن به فهم درست، خود نیازمند تفکر و تعمق فراوان است. این توصیه که یک حیث اخلاقی نیز دارد، راهگشای تفکر آزاد و درآمدن از چنبره خودخواهی و بیرون رفتن از جمود و تنگ‌نظری است. نیوتن گفته است: «من بر پشت غولان ایستاده‌ام»، یعنی اگر می‌بینید که من در ارتفاعی بلند از مراتب علم و دانش ایستاده‌ام، به خاطر قامت بلند خودم نیست. از آن ابتدای سطح زمین تا این ارتفاعی که من ایستاده‌ام، غولان بلند بالایی در علم و دانش میانه شده‌اند تا من در این ارتفاع قرار بگیرم و هرکدام که خود را کنار کنند، به همان میزان و یا بیشتر به پایین خواهیم افتاد. بنابراین در ابتدای راه، ما باید به دانش‌آموزان خود تواضع در مقابل علم را بیاموزیم. تواضع در اینجا بدان معناست که زحمت بکشیم تا بدانیم که آن عالم و اندیشمند چه می‌گوید.

**ثانیاً:** دانش‌آموز آن نظر را در چارچوب فکر و اندیشه خودش تجزیه و تحلیل می‌کند و در صورتی که آن را صحیح یافت، بپذیرد و اگر اشکالی بر آن دید، طرح کند و در پی رفع اشکال برآید و تا آنجا پیش‌رود که یا کاملاً به آن اندیشه اعتماد کند یا مطمئن شود که آن اندیشه با عقل و استدلال ناسازگار است.

۸- از مهم‌ترین تجلیات رویکرد فعال در تعلیم و تربیت دینی، تلاش برای درک آموزه‌های قرآن و قول و فعل معصوم علیه السلام است. داشتن روحیه فعال در مواجهه با این آموزه‌ها و حرص و ولع در کسب پیام‌ها و درس گرفتن از آنها، نشانه آن است که شخص اعتماد کامل به قرآن کریم و سیره معصومان علیهم السلام دارد و می‌داند که کوتاهی و تنبلی و بی‌توجهی یا غفلت در بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن و سیره، عقب‌ماندگی در کمال و رشد را به همراه دارد. رویکرد فعال، در این مورد، تلاش برای فهم عمیق و عمیق‌تر آموزه است، نه نقادی آن. به میزانی که اعتماد و وثوق به قرآن کریم و معصومان علیهم السلام بیشتر باشد، شوق به گرفتن پیام‌ها افزایش می‌یابد و بهره‌مندی بیشتر می‌شود.

به همین جهت برای بهره‌مندی از قرآن و سنت، فعالیت‌هایی باید پیش‌بینی شود که در این فعالیت‌ها نخست توانایی فهم از آیات و روایات افزایش یابد؛ دیگر اینکه پیام‌ها و آموزه‌های آیات، معیار ارزیابی خود و جامعه قرار گیرد، نه انسان و عقل انسان معیار آن آموزه‌ها واقع شود.

به عبارت دیگر، در این موارد، عقل در خدمت دریافت وحی و تفسیر وحی قرار می‌گیرد، نه نقد آن. پرورش نسلی که با وحی، نه از موضع نقد، بلکه از موضع تفسیر، ارتباط برقرار کند، مهم‌ترین ویژگی تعلیم و تربیت دینی نسبت به تعلیم و تربیت سکولار است. یکی از اصول ذکر این روش تدریس، همین موضوعی است که در این بند شرح داده شد.

با توجه به مراتب فوق و با بهره‌مندی از قرآن کریم و سنت و سیره معصومان علیهم‌السلام و نیز تجربیات مراکز آموزشی روش‌های متنوعی برای این درس پیشنهاد می‌شود. با توجه به سلیقه و مهارت معلم این روش‌ها می‌توانند در موضوعات مختلف به کار گرفته شوند. پیشنهادهایی که در اینجا داده می‌شود، دست معلم را برای به‌کارگیری این روش‌ها در موضوعات مختلف نمی‌بندد. برخی از روش‌ها با برخی دیگر قابل جمع‌اند و برخی روش‌ها با برخی دیگر قرابت و نزدیکی دارند و می‌توان برخی روش‌ها را در برخی ادغام کرد. برخی از آنها نیز شاید در حد یک روش نباشند؛ اما برای سهولت کار و جلب توجه معلم به روش‌ها و سلیقه‌های متنوع، مواردی را که احصاء شده می‌آوریم:

۱- روش همیاری: این روش دامنه گسترده‌ای دارد و در موضوعات دینی مهم قابل اجراست؛ به‌خصوص در موضوعات اجتماعی مربوط به دین. این روش در مواردی که می‌خواهیم فرد به تأمل درونی دعوت شود، مثلاً محاسبه نفس کند یا رابطه معنوی با خدا برقرار کند، کاربرد کمتری دارد.

۲- روش پرسش و پاسخ: این روش در مباحث اعتقادی و نظری کارایی بیشتری دارد. این روش می‌تواند میان دو دانش‌آموز یا معلم و دانش‌آموز اتفاق بیفتد.

۳- روش قصه‌گویی و داستان‌گویی: این روش برای بیان سیره بزرگان استفاده می‌شود. همچنین برای آموزش غیرمستقیم ارزش‌های اخلاقی مؤثر است. داستان می‌تواند وسیله شروع فعالیت‌ها و تمرین‌های مختلف دانش‌آموزان قرار گیرد.

۴- روش ایجاد فرصت تأمل با خود: گاهی یک سؤال، یک بیت شعر، یک تصویر و اموری از این قبیل آدمی را به خود برمی‌گرداند و در تأمل فرو می‌برد. در این گونه تأمل‌ها تصمیم‌های مهم و مؤثر گرفته می‌شود و قدم‌های رو به جلو برداشته می‌شود. معلم باید بتواند در لحظه‌های ناب و در فرصت‌های مناسب، زمینه‌های تأمل را فراهم کند.

۵- روش ایجاد فرصت تجربه کردن و لذت بردن از تجربه: در این روش، معلم به‌طور عملی شرایطی را فراهم می‌کند که دانش‌آموز لذت عمل دینی را تجربه کند و از این طریق پیوند قلبی وی با آن عمل تقویت شود. مشارکت در جشن‌ها و عیدهای مذهبی، همکاری و همیاری در رفع نیازهای دیگران و هر اقدام خیر دیگری که لذت کار خیرکردن را به دانش‌آموز می‌چشاند و گرایش او به کار خیر را افزایش می‌دهد.

۶- روش انداز و تبشیر: این روش که در قرآن کریم بسیار به کار رفته، یادآوری ثمرات عمل خیر و نتایج کارهای بد است. با تبشیر، امید انسان نسبت به آینده زیبا در سایه کار خوب افزایش می‌یابد و با انداز، بیمی نسبت به آینده خطرناک ناشی از کار نادرست شکل می‌گیرد.

۷- روش آموزش مستقیم: در این روش، مسئله موردنظر به‌نحو روشن و واضح با مخاطب طرح

می‌شود تا مخاطب بدون ابهام و شک آن را دریابد و درباره آن تصمیم بگیرد. این روش به‌ویژه در مسائل اعتقادی و احکام کاربرد بیشتری دارد.

۸- روش آموزش غیرمستقیم: این روش، بیشتر در موضوعات اخلاقی کاربرد دارد. در برخی موارد، تذکر روشن و مستقیم، بر مخاطب تأثیرگذار نیست. تشخیص این موارد و مواضع با معلم است. در این موارد معلم از ابزار دیگری کمک می‌گیرد تا توجه مخاطب را جلب کند.

۹- روش تذکر: در قرآن کریم بر این روش تأکید شده و خداوند، رسول خود را به استفاده از این روش دعوت می‌کند. یکی از نام‌های قرآن کریم «ذکر» است. تذکر، باید بر مبنای انسان‌شناسی و گرایش‌های فطری استوار باشد؛ اما اصول اخلاقی، اصولی ثابت و پذیرفته شده تلقی می‌شوند. تذکر، به معنای به یاد آوردن آن اصول پذیرفته شده و دادن خودآگاهی نسبت به آن گرایش‌های فطری است.

۱۰- روش سخنرانی: این روش بیشتر در تبیین اصول اعتقادی کاربرد دارد. در این روش باید یک موضوع، به صورت منسجم طرح و توضیح داده شود. البته انتخاب سخنرانی، به معنای استفاده از روش غیرفعال نیست. سخنرانی می‌تواند در رویکردی فعال عرضه شود؛ به گونه‌ای که دانش‌آموزان برخوردار می‌شوند با سخنرانی داشته باشند و بر اساس سخنرانی، فعالیت‌های تعریف شده را انجام دهند.

۱۱- روش موعظه: این روش، بیشتر به نفس‌لوامه و بیدارگری وجدان برای ایجاد انگیزه به اخلاق حسنه و نفرت و دوری از رذایل اخلاقی توجه دارد. زبان انتخابی، یک زبان نصیحت‌گرانه است و ابزارهای مختلفی برای این منظور، به کار گرفته می‌شود.

۱۲- روش طرح الگو و اسوه: در این روش، از شخصیت‌الگویی انسان‌های مرجع و مورد قبول استفاده می‌شود. رسول خدا ﷺ و معصومان بزرگوار دیگر، بهترین اسوه‌هایی هستند که هم برترین معیار انسان دیندار محسوب می‌شوند و هم نزد جوانان و نوجوانان مقبولیت زیادی دارند. اسوه‌های دیگر نیز به نسبت نزدیکی و قربشان با این معصومان باید به جوانان شناخته شوند. همچنین باید از اسوه‌های مورد اعتماد در عصر حاضر و نزدیک به زمان نوجوان امروزی بیشتر یاد شود.

۱۳- روش تشویق و تنبیه: این روش، با انذار و تبشیر متفاوت است. در روش انذار و تبشیر، بر آثار و نتایج خود عمل تأکید می‌شود؛ اما روش تشویق و تنبیه، متکی بر تشویق‌ها یا تنبیه‌های جانبی است که می‌تواند با خود عمل رابطه مستقیم نداشته باشد، بلکه معلم برای ایجاد انگیزه ثانوی، از آنها کمک می‌گیرد و دانش‌آموز به نسبت آن تشویق و یا تنبیه، کاری را انجام می‌دهد یا از عملی دوری می‌کند.

این روش در سنین پایین، مانند دوره دبستان و قبل از دبستان، در موضوعات اخلاقی و برخی رفتارها مؤثر است. اما به هیچ‌وجه نباید تبدیل به رویه شود؛ زیرا در آن صورت، دانش‌آموز همواره کارهای خوب را نه به‌خاطر خوب بودنشان، بلکه به نیت تشویق انجام خواهد داد و اصل خوبی آن عمل در قلب وی تثبیت نخواهد شد.

۱۴- روش نمایش: اجرای نمایش توسط دانش‌آموزان، هم بر مجریان نمایش تأثیر می‌گذارد و هم تماشاگر را به گونه‌ای زنده با داستان نمایش مواجه می‌کند. از این رو، به او حضوری فعال می‌دهد؛ به‌ویژه اگر با روش‌های فعال دیگر همراه شود و پس از اجرا، محتوای نمایش نقد و بررسی گردد.

۱۵- روش تحقیق و مطالعه: این روش که در همه موضوعات دینی کاربرد دارد، در صورتی که همراه با مهارت‌های صحیح تحقیق و مطالعه باشد، به دانش‌آموز کمک می‌کند که به یک عادت پسندیده دست یابد و از این راه بتواند دایره دانش خود را از محدوده کتاب‌های درسی فراتر ببرد. این روش قدرت تجزیه و تحلیل و تفکر و استنباط را افزایش می‌دهد و به آموخته‌ها عمق می‌بخشد.

۱۶- روش کنفرانس دانش‌آموزی: این روش اعتماد به نفس دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد و عمق دانش کنفرانس‌دهنده را بیشتر می‌کند. کنفرانس باید حول یک موضوع باشد. کنفرانس‌دهنده بهتر است از میان یک گروه برگزیده شود تا رقابت گروهی ایجاد شود؛ بدین معنا که گروه از او پشتیبانی کند و گروه‌های دیگر کار او را نقد کنند.

۱۷- روش مشاهده و تحلیل مشاهدات: این روش، بیشتر در آموزش مهارت‌هایی مانند وضو گرفتن، نماز، تیمم و مانند آن و نیز در رفتارها و اعمال کاربرد دارد. فرد، با دیدن یک عمل مهارتی یا یک رفتار اخلاقی آن را تجزیه و تحلیل می‌کند؛ نقاط قوت یا ضعف عمل را شمارش می‌کند و به‌طور غیرمستقیم آموزش می‌بیند.

۱۸- روش خلق موقعیت برای داوری: در این روش با کمک روش‌های دیگر، مانند نمایش، نقل خاطره، فیلم و مانند آن، به دانش‌آموز فرصت داوری و قضاوت داده شود تا درباره حادثه و عناصر آن اظهارنظر کند. این روش بیشتر در موضوعات اخلاقی و رفتار اجتماعی کاربرد دارد.

۱۹- روش مناظره: این روش، با پرسش و پاسخ متفاوت است. در مناظره، معمولاً بیش از دو نفر شرکت می‌کنند و افراد در نقش رقیب ظاهر می‌شوند. این روش در موضوعات اعتقادی و مسائل اجتماعی کاربرد بیشتری دارد.

۲۰- روش آموزش انفرادی: این روش نیز آمیخته‌ای از چند روش است که براساس توانایی‌های هر دانش‌آموز تنظیم می‌شود. در این روش، دانش‌آموزان برحسب توانایی‌شان عمل می‌کنند و معلم نیز وقت کمتری را صرف تدریس و زمان بیشتری را برای رسیدگی به فرد دانش‌آموزان صرف می‌کند. در این روش، روحیه استقلال‌طلبی دانش‌آموزان در اجرای پروژه‌های بزرگ و کوچک تقویت می‌شود.

این روش، در تعلیم و تربیت دینی به گونه‌ای دیگر مطرح است و می‌توان با استفاده از تجربه‌های جدید، سنت‌های قبلی را تعالی بخشید. تربیت دینی مواجهه دو انسان است که هرکدام شخصیت ویژه خود را دارند. شخصیت برجسته و ممتاز معلم در رابطه شخصی بسیار تأثیرگذار است. هر



دانش‌آموزی هم که در مقابل معلم قرار می‌گیرد، شخصیت خاصی دارد با حساسیت‌ها، گرایش‌ها، نگرانی‌ها، امیدها و آرزوهای ویژه. اگر معلم بتواند فراتر از چارچوب نگاه کلی خود به مجموعه کلاس، با دانش‌آموزان رابطه فردی برقرار کند و حال و هوای روحی هر یک از دانش‌آموزان را درک کند و با آنها همراه و هم‌صحبت شود، بهتر می‌تواند آنان را رشد دهد یا مشکلاتشان را حل کند. کاربرد این روش برای دانش‌آموزان ممتاز یا مشکل‌دار فوریت بیشتری دارد.

## جدول اهداف و مفاهيم هديه‌هاي آسمان دوره ابتدایی

اهداف پایه نهم	اهداف پایه پنجم	اهداف پایه چهارم	اهداف پایه سوم	اهداف پایه دوم	پایه موضوعات
<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با مفهوم نبوت به عنوان یکی از اصول دین</li> <li>— آشنایی با مصادیقی از توحید</li> <li>— درک شناسایی خداوند برای پرستش و ابراز محبت و علاقه‌مندی نسبت به خدای یگانه</li> <li>— توانایی ستایش خداوند با ادای برخی عبارات و جملات</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با نظم و هماهنگی پدیده‌های خلقت به عنوان دلیلی بر یگانگی خداوند</li> <li>— آشنایی با یگانگی و بی‌شمانی خداوند</li> <li>— احساس علاقه توأم با تقدیس نسبت به خداوند</li> <li>— تقدیس خداوند با ادای برخی جملات و انجام برخی اعمال</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با دانی خداوند نسبت به نیازهای مختلف انسان و سایر موجودات</li> <li>— آشنایی با توانایی خداوند از طریق توحید به نعمت‌های خداوند به عنوان رفیع کننده نیازهای مختلف انسان و سایر موجودات</li> <li>— تشخیص نیونهایی از نیازهای انسان و موجودات دیگر</li> <li>— احساس دلگرمی و علاقه نسبت به خداوند بهره‌گیری از دعاها و مناسب برای گفت‌وگو با خدا</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با بخشندگی خداوند از طریق توحید به نعمت‌های او</li> <li>— آشنایی با دعا به عنوان راه گفت‌وگو با خدا و پیمان خواسته‌های خود خواسته‌های خود با او</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با مهریابی</li> <li>— خدا از طریق آگاهی از نعمت‌های بی‌شمار او</li> <li>— آشنایی با دعا به عنوان راه گفت‌وگو با خدا و پیمان خواسته‌های خود خواسته‌های خود با او</li> </ul>	خداشناسی
<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با مفهوم نبوت به عنوان یکی از اصول دین</li> <li>— آشنایی با ویژگی‌های پیامبران</li> <li>— تقویت احساس نیاز به هدایت خداوند برای رسیدن به سعادت</li> <li>— ایجاد حس محبت و احترام نسبت به پیامبران</li> <li>— تلاش برای درس گرفتن از سیره پیامبران</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با حضرت عیسی <small>علیه السلام</small> به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی</li> <li>— آشنایی با حضرت عیسی <small>علیه السلام</small> به عنوان بشارت دهنده بعثت پیامبر خاتم <small>صلوات الله علیه و آله</small></li> <li>— آشنایی با حضرت عیسی <small>علیه السلام</small> به عنوان یکی از همراهان امام زمان <small>علیه السلام</small> به هنگام ظهور انسان</li> <li>— احساس علاقه و احترام نسبت به حضرت عیسی <small>علیه السلام</small></li> <li>— تلاش برای الگوگیری از اعمال و رفتار حضرت عیسی <small>علیه السلام</small></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با حضرت موسی <small>علیه السلام</small> به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی</li> <li>— تشخیص نیونهایی از برای خداوند نسبت به پندگانش</li> <li>— احساس علاقه نسبت به حضرت موسی <small>علیه السلام</small> و اعمال و رفتار انسان</li> <li>— احساس دلگرمی و علاقه نسبت به خداوند</li> <li>— ادای احترام به حضرت موسی <small>علیه السلام</small></li> <li>— به‌عنوان پیامبر بزرگ الهی</li> <li>— تلاش برای الگو گرفتن از اعمال و رفتار حضرت موسی <small>علیه السلام</small></li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با حضرت</li> <li>— ابراهیم <small>علیه السلام</small> به عنوان یکی از پیامبران بزرگ الهی</li> <li>— آشنایی با زندگی و ویژگی‌های پیامبر اسلام <small>صلوات الله علیه و آله</small> در دوران کودکی</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>— آشنایی با نام پیامبران بزرگ الهی</li> <li>— آگاهی از مهریابی پیامبر اسلام <small>صلوات الله علیه و آله</small> نسبت به کودکان</li> </ul>	پیامبری



اهداف پایه نهم	اهداف پایه پنجم	اهداف پایه چهارم	اهداف پایه سوم	اهداف پایه دوم	پایه موضوعات
<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با معاد به عنوان یکی از اصول دین</li> <li>- درک امکان زنده شدن انسان ها پس از مرگ</li> <li>- درک نقش اعتقاد به معاد به زندگی</li> <li>- معرفی اعتقادات یک مسلمان</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با نام قیامت به عنوان روز حساب</li> <li>- آشنایی با احادیث در مورد محاسبه اعمال</li> <li>- تمایل به انجام وظایف خود برای دانشن حساسی سریع و آسان</li> <li>- تلاش برای محاسبه اعمال</li> <li>- آشنایی با نام قیامت به عنوان روز جدایی</li> <li>- آشنایی با ویژگی های بهشتیان و جهنمیان</li> <li>- تمایل به انجام وظایف خود برای قرار گرفتن در گروه خوبان</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مفهوم نیت و ضبط تمام اعمال ما</li> <li>- آگاهی خداوند از آنها</li> <li>- تمایل به انجام کارهای نیک برای بهر مومندی از پاداشی در جهان آخرت</li> <li>- تلاش برای انجام کارهای نیک برای بهر مومندی از نعمت های بهشتی</li> <li>- آشنایی با تناسب عمل و نتیجه آن در زندگی</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با جهان آخرت</li> <li>- آشنایی با نام جهان</li> <li>- آشنایی با عنوان محل پاداش و جزا با مصداق های دنیایی</li> <li>- آشنایی با نام بهشت و جهنم؛ به عنوان جزای اعمال نیک و بد در جهان آخرت</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با برخی از پیام های قرآنی</li> </ul>	<p style="text-align: center;"><b>جهان آخرت</b></p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>- توانی تفکر در پیام های قرآنی و درک ارتباط آن با موضوع درس</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مضامین و پیام های قرآنی</li> <li>- آشنایی با نتیجه خوب عمل به پیام های قرآنی</li> <li>- تمایل به قرائت و فهم صحیح قرآن</li> <li>- توانی تفکر در پیام قرآنی و درک ارتباط آن با موضوع درس</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- توانی تفکر در پیام قرآنی و درک ارتباط آن با موضوع درس</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با برخی از پیام های قرآنی</li> <li>- آشنایی با قرآن، به عنوان کتاب آسمانی مسلمانان</li> <li>- تمایل به قرائت و فهم آیات قرآن</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با برخی از پیام های قرآنی</li> </ul>	

موضوعات	پایه	اهداف یاد دوم	اهداف یاد سوم	اهداف پایه چهارم	اهداف پایه پنجم	اهداف پایه ششم
<p style="text-align: center;"><b>آداب و اخلاق</b></p>	<p>– آشنایی با برخی از آداب اسلامی مانند سلام کردن، پاکیزگی، نحوه خوردن و آشامیدن</p> <p>– آشنایی با آثار و نتایج و تربیت در کارهای راستگویی و برهیز از دروغ</p> <p>– آشنایی با شیوه‌های استفاده صحیح از طبیعت</p>	<p>– آشنایی با مفهوم حجاب و پوشش اسلامی</p> <p>– آشنایی با مفهوم نظم و ترتیب در کارهای شخصی</p> <p>– آشنایی با ضرورت و شیوه‌های احترام به پدر و مادر</p>	<p>– آشنایی با مفهوم همسایه‌ها</p> <p>– تعامل به انجام وظایف خود در برابر همسایه‌ها</p> <p>– تلاش برای انجام وظایف خود در برابر همسایه‌ها</p> <p>– آشنایی با ویژگی‌های دوست خوب</p> <p>– آشنایی با وظایف یک مسلمان در برابر دوستان</p> <p>– آشنایی با نیاز خود به ارتباط با همسالان</p> <p>– تعامل به انجام وظایف خود در برابر دوستان</p> <p>– آشنایی با نیاز خود به ارتباط با همسالان</p> <p>– علاقه به رفع نیاز خود در مورد ارتباط با همسالان</p> <p>– تلاش برای انجام وظایف خود در برابر دوستان</p> <p>– تلاش برای انتخاب دوستان شایسته</p> <p>– تلاش برای رفع نیاز خود در ارتباط با همسالان</p> <p>– آشنایی با وظایف یک مسلمان در برابر خویشان</p> <p>– آشنایی با برخی از آثار نیک به خویشان</p> <p>– تعامل به انجام وظایف خود در برابر خویشان</p> <p>– تلاش برای انجام وظایف خود در برابر خویشان</p> <p>– آشنایی با اهمیت کمک کردن به دیگران و برخی نمونه‌های آن</p> <p>– امتیاز کمک به دیگران</p> <p>– تلاش برای کمک به دیگران در موقع نیاز ایشان</p> <p>– آشنایی با ضرورت امانت‌داری و شیوه‌های آن</p> <p>– تعامل به انجام وظایف خود در حفظ امانت و اداي امانت به صاحب آن</p> <p>– آشنایی با ضرورت و شیوه‌های احترام به معلم</p> <p>– احساس قدردانی و تشکر از زحمات معلم</p> <p>– ادای احترام به معلم</p>	<p>– آشنایی با مفهوم اسراف</p> <p>– آشنایی با اضرار اسراف</p> <p>– آشنایی با دوس‌های برهیز از اسراف</p> <p>– تقویت نگرش منفی نسبت به اسراف</p> <p>– آشنایی با فواید برهیز از اسراف</p> <p>– تلاش برای برهیز از اسراف در زندگی فردی و جمعی</p> <p>– تلاش برای برهیز از رفتارهای نامناسب در معاشرت</p> <p>– آشنایی با اضرار بدگویی، تهمت، خیرچینی و تمسخر دیگران</p> <p>– آشنایی با برخی از نتایج نامطلوب بی توجهی به آداب معاشرت با دیگران</p>	<p>– آشنایی با مفهوم آداب معاشرت</p> <p>– آشنایی با برخی از آداب معاشرت اجتهامی در اسلام</p> <p>– توانایی ترجمه آیات و استخراج پیام‌های مرتبط با آداب معاشرت</p> <p>– توانایی نقد عادات ناپسند و راه‌کار برای مقابله با آنها</p> <p>– تلاش برای رعایت آداب معاشرت در زندگی</p> <p>– آشنایی با تأکید اسلام بر تربیت بدنی و تفریح‌های سالم</p> <p>– درک ضرورت حفظ سلامت و تندرستی در اسلام</p> <p>– معرفی عوامل و فواید حفظ سلامت و تندرستی</p> <p>– تلاش برای انگیزگی از پیروان دینی در جهت حفظ سلامت و تندرستی</p> <p>– آشنایی با راه‌های کسب موفقیت</p> <p>– برنامه‌ریزی بر اساس گام‌های موفقیت در فعالیت‌های روزانه و پایبندی به آن</p> <p>– توانایی نقد خود بر اساس کسب موفقیت</p> <p>– توانایی تشکر در آیات و روایات و درک ارتباط آنها با موضوع درس</p> <p>– آشنایی با آداب علم‌جویی و دانش‌آموزی</p> <p>– توجه به آداب علم‌جویی و دانش‌آموزی</p> <p>– کوشش برای آکسب آداب علم‌جویی و دانش‌آموزی</p>	

موضوعات	پایه	اهداف پایه دوم	اهداف پایه سوم	اهداف پایه چهارم	اهداف پایه پنجم	اهداف پایه ششم
<p style="text-align: center;"><b>احکام</b></p>	<p>اهداف پایه دوم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با طرز وضو گرفتن</li> <li>- آشنایی با اجزا و اذکار یک نماز دو رکعتی</li> <li>- آشنایی با اذان به عنوان اعلام کننده اوقات نماز و مقدمه آن</li> </ul>	<p>اهداف پایه سوم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با معنای تکلیف و برخی وظایف فرد مکلف</li> <li>- آشنایی با اجزا و اذکار یک نماز چهار رکعتی</li> <li>- آشنایی با احکام ضروری تقلید، طهارت، وضو و نماز (بهترین برای دختران)</li> <li>- آشنایی با مفهوم روز و احکام آن</li> </ul>	<p>اهداف پایه چهارم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی برخی از احکام نماز جماعت</li> <li>- تمایل به حضور در مسجد و بهجا آوردن نماز جماعت و رعایت احکام آن</li> <li>- تلاش برای شرکت در مراسم نماز جماعت در مسجد و رعایت احکام آن</li> <li>- آشنایی با نماز ایات و برخی احکام آن (به هنگام وجوب)</li> <li>- آشنایی با ادای نماز ایات و هنگام وجوب آن</li> <li>- آشنایی با تیمم و احکام ضروری آن</li> <li>- توجه به انجام تیمم به هنگام وجوب آن</li> <li>- انجام تیمم به شیوه صحیح آن</li> </ul>	<p>اهداف پایه پنجم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با غسل جمعه و برخی از احکام آن</li> <li>- آشنایی با برخی از آداب، احکام و مراسم نماز جمعه</li> <li>- تمایل به انجام غسل جمعه</li> <li>- امتیاق به شرکت در مراسم نماز جمعه</li> <li>- انجام غسل جمعه</li> <li>- برنامه ریزی برای شرکت در مراسم نماز جمعه</li> <li>- آشنایی با مفهوم مال حلال و حرام و برخی از مصادیق آن در زندگی روزمره و برنامه ریزی آموختن آموزان</li> <li>- تمایل به استفاده از روزی حلال و برهنه از مال حرام</li> <li>- تلاش برای استفاده از مال حلال و برهنه از مال حرام در زندگی</li> </ul>	<p>اهداف پایه ششم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مفهوم امر به معروف و نهی از منکر</li> <li>- شناخت برخی از روش های امر به معروف و نهی از منکر</li> <li>- بیان فوائد امر به معروف و نهی از منکر</li> <li>- توانایی تشخیص برخی از مصادیق امر به معروف و نهی از منکر در زندگی</li> <li>- احساس وظیفه و تلاش برای انجام امر به معروف و نهی از منکر</li> <li>- آشنایی با برخی از احکام نماز مسافر</li> <li>- آشنایی با برخی از احکام روزه مسافر</li> <li>- توانایی تشخیص نمازهای شکسته و کامل در شرایط مختلف در سفر</li> <li>- توانایی تشخیص روزه باطل و درست در موقعیت های گوناگون در سفر</li> </ul>	<p>اهداف پایه ششم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مراسم حج و اعمال آن</li> <li>- آشنایی با برخی از آداب عید قربان</li> <li>- اشتیاق برای شرکت در مراسم عید قربان</li> <li>- شرکت در مراسم عید قربان</li> <li>- آشنایی با مقام شهید و دفاع مقدس</li> <li>- احترام به شهدا و تلاش برای الگو گرفتن از ایشان در زندگی</li> <li>- آشنایی با فلسفه زیارت و برخی از آداب آن</li> </ul>
	<p>اهداف پایه دوم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مراسم میلاد نبی اکرم <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small> و نیمه شعبان؛ میلاد امام زمان <small>عجل الله تعالی فرجه</small></li> <li>- آشنایی با جشن نماز و ولادت حضرت زهرا <small>علیها السلام</small> و روز مادر <small>علیها السلام</small></li> <li>- آشنایی با مراسم خاص ولادت و شهادت امه <small>علیها السلام</small> و روز سال تحصیلی</li> <li>- آشنایی با روز میلاد حضرت علی <small>علیه السلام</small></li> </ul>	<p>اهداف پایه سوم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مراسم روزه و عید فطر</li> <li>- آشنایی با مراسم جشن تکلیف دخترها</li> <li>- آشنایی با مراسم روز ولادت حضرت زهرا <small>علیها السلام</small></li> <li>- آشنایی با روز مادر <small>علیها السلام</small> و روز عاشورا <small>علیها السلام</small> با مراسم بزرگداشت مقام امام حسین <small>علیه السلام</small></li> <li>- آشنایی با مراسم ولادت و شهادت امه <small>علیها السلام</small> و روز سال تحصیلی</li> </ul>	<p>اهداف پایه چهارم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با عید میث و مراسم آن</li> <li>- اشتیاق به شرکت در مراسم عید میث</li> <li>- مشارکت در برگزاری مراسم عید میث</li> <li>- آشنایی با برخی آداب و مراسم زیارت</li> <li>- اشتیاق به زیارت حره های مطهره امه <small>علیها السلام</small></li> <li>- امام زادهگان</li> <li>- آشنایی با آداب حضور در مسجد و مراسم نماز جماعت</li> <li>- تلاش برای شرکت در مراسم نماز جماعت در مسجد و رعایت احکام آن</li> </ul>	<p>اهداف پایه پنجم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با واقعه غدیر خم</li> <li>- آشنایی با عید غدیر و مراسم آن</li> <li>- اشتیاق به شرکت در مراسم عید غدیر</li> <li>- مشارکت در برگزاری مراسم عید غدیر</li> <li>- آشنایی با مراسم مربوط به بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی</li> <li>- سالگرد انقلاب، یادآور تلاش موفی مردم برای همراهی با یکدیگر و با رهبری آن</li> <li>- نظم منتهی مردم ایران</li> <li>- بزرگداشت قهرمانان انقلاب اسلامی</li> <li>- اشتیاق به شرکت در مراسم مربوط به بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی</li> <li>- مشارکت در برگزاری مراسم بزرگداشت پیروزی انقلاب اسلامی</li> </ul>	<p>اهداف پایه ششم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مراسم حج و اعمال آن</li> <li>- آشنایی با برخی از آداب عید قربان</li> <li>- اشتیاق برای شرکت در مراسم عید قربان</li> <li>- شرکت در مراسم عید قربان</li> <li>- آشنایی با مقام شهید و دفاع مقدس</li> <li>- احترام به شهدا و تلاش برای الگو گرفتن از ایشان در زندگی</li> <li>- آشنایی با فلسفه زیارت و برخی از آداب آن</li> </ul>	<p>اهداف پایه ششم</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- آشنایی با مراسم میلاد نبی اکرم <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small> و نیمه شعبان؛ میلاد امام زمان <small>عجل الله تعالی فرجه</small></li> <li>- آشنایی با جشن نماز و ولادت حضرت زهرا <small>علیها السلام</small> و روز مادر <small>علیها السلام</small></li> <li>- آشنایی با مراسم خاص ولادت و شهادت امه <small>علیها السلام</small> و روز سال تحصیلی</li> <li>- آشنایی با روز میلاد حضرت علی <small>علیه السلام</small></li> </ul>

موضوعات	پایه
<p>شخصیت های دینی</p>	<p>اهداف پایه سوم</p>
<p>اهداف پایه چهارم</p>	<p>اهداف پایه دوم</p>
<p>اهداف پایه نهم</p>	<p>اهداف پایه سوم</p>
<p>اهداف پایه نهم</p>	<p>اهداف پایه سوم</p>
<p>اهداف پایه نهم</p>	<p>اهداف پایه سوم</p>
<p>خود شناسی</p>	<p>اهداف پایه سوم</p>

### ۳- آموخته‌های دانش‌آموزان در دوره متوسطه اول

مفاهیم	پایه	هفتم	هشتم	نهم
خداشناسی		<ul style="list-style-type: none"> <li>- خداوند یگانه‌خلاق و ناظر ما و جهان</li> <li>- رضایت خداوند از مشاهده کارهای خوب ما</li> <li>- خداوند تنها یار و مستعان؛ نمونه‌های از استغاثت خداوند در زندگی</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- زیبایی، همدلی و دوستی در جهان نشان‌دهنده خلاقیت و توانا</li> <li>- هدفمندی و مسایکری در خلقت و درس گرفتن از آن</li> <li>- خداوند غفار و سزاست.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- راه‌های شناخت صفات خداوند</li> <li>- ایمان به خدا و آثار و برکات آن</li> <li>- آشنایی با برخی صفات خداوند مانند دود، علم، خبیر و ...</li> </ul>
معاد		<ul style="list-style-type: none"> <li>- معنای معاد (چرا برمی‌گردیم؟ به کجا می‌رویم؟)</li> <li>- آثار اعتقاد به معاد در زندگی دنیوی (ایس درونی، امیدبخشی، سعادت)</li> <li>- نمونه‌های از رابطه اعمال با همت‌های بهشتی</li> <li>- نمونه‌های از رابطه اعمال و عذاب در دوزخ</li> <li>- حسرت و پشیمانی از دست دادن فرصت‌ها</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- چرا مرگ یاب است؟</li> <li>- شبنم و زنبق‌بودن مرگ برای درستکاران، دیدار ائمه در هنگام مرگ و بعد از مرگ در قیامت</li> <li>- دلایل ترس برخی از افراد از مرگ</li> <li>- نمونه‌های از کارهایی که به هنگام انتقال تأثیر دارند مانند: احترام به پدر و مادر، نماز اول وقت، اخلاق خوب، اخلاق بد</li> <li>- نمونه‌های از اعمال نیک و بد که آثار آنها بعد از مرگ ادامه دارد.</li> </ul>	
انسان‌شناسی		<ul style="list-style-type: none"> <li>- نشانه‌های محبت خداوند به انسان: خدا بپسرا و شیوای قول تو و نگاهبان تو، فرشتگان حافظ تو</li> <li>- برخی از قابلیت‌های جسمانی، چگونگی بهره‌مندی از قابلیت‌ها برای رشد</li> <li>- آشنایی با برخی رفتارها و عادت‌های ناپسند مانند عجله و تبلی</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- ارزش و ثمرات تفکر: تصمیم‌گیری درست و کم‌بندن خطاها، بدست آوردن تجربه‌ها از دست ندادن فرصت‌ها</li> <li>- استنباط از خدا برای درست فکر کردن</li> <li>- عمر نعمت و فرصتی برای سازندگی، زودگذر بودن عمر و بازگشت ناپذیری آن، پوصداق‌هایی از خوب یا بد استفاده کردن از عمر</li> <li>- نتایج کم‌ظانگی و بی‌ثباتی، رادیرطرف کردن کم‌ظانگی و بی‌ثباتی</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- نیاز انسان به ارتباط با دیگران، نمونه‌هایی از تأثیر ارتباط با دیگران در تعالی و رشد</li> </ul>
جهان‌بخشی			<ul style="list-style-type: none"> <li>- گستره زیبایی در جهان: حرکت و پویایی و رشد، زیبایی‌های طبیعی بی‌شمار، درس‌آموزی از طبیعت با تفکر در آن</li> <li>- شرایط رشد و پالندگی در دنیا: حفظ و رشد دادن طبیعت، بهره‌مندی درست از سرمایه‌های طبیعی</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- نتایج برخی از اعمال در همین دنیا: توجه به محرومین یا بی‌وجهی به آنان، ارتباط با خوششان به عدم ارتباط</li> </ul>



مفاهیم	پایه	هفتم	نهم
<p>راهبها (نبوت، امامت و ولایت فقیه)</p>	<p>راهبها (امت اسلامی)</p>	<p>هشتم</p>	<p>نهم</p>
<p>راهبها (نبوت، امامت و ولایت فقیه)</p>	<p>راه (برنامه دین)</p>	<p>هشتم</p>	<p>نهم</p>
<p>جامعه (امت اسلامی)</p>	<p>راه (برنامه دین)</p>	<p>هشتم</p>	<p>نهم</p>

راهبها (نبوت، امامت و ولایت فقیه)

هشتم

هشتم

نهم

راه (برنامه دین)

هشتم

هشتم

نهم

جامعه (امت اسلامی)

هشتم

هشتم

نهم

برخی مطهرات: آب، انقباب، خاک و برخی از نجاسات: خون، سگ، ادرار  
 - چرا نماز گفتگو با خدا، یاد خدا، تشکر از خدا، اهمیت نماز اول وقت ارکان، و واجبات نماز، کیفیت نماز جمعه و نماز جماعت  
 - وفای به عهد و نهرات آن، پیمان شکنی و اثرات آن  
 - تشکر نشانه قدر دانی ما، تشکر از دیگران تشکر از خداست.  
 - تبیین معنای عفاف و آثار و برکات آن

نمونه‌هایی از زندگی آدم‌های موفق و برکار، از تو حرکت از خدا برکت، پستیاری برای امور خیر  
 - مصداق مال حلال و حرام در زندگی، تأثیرات مال حلال و حرام در زندگی، برخی از احکام مال حلال و حرام  
 - ماه خدا، ثواب روزه در پیشگاه الهی، نهرات روزه: سلامتی، همدردی، صبر و تقویت اراده، واجبات و مظلای روزه.  
 - اهمیت حفظ محیط زیست و نهرات آن  
 - معنای حق الناس و حق الله و حق النفس، آثار رعایت و عدم رعایت حق الناس در زندگی  
 - برخی از مقدمات و شرایط و آداب نماز مانند لباس و مکان و طهارت جسم نمازگزار، آداب لباس و مکان مانند پاکیزگی، زیبایی، سادگی، عطر زدن

برخی از نهرات انقلاب اسلامی مانند: خودباوری، ابتکار، نوآوری  
 - نقش نوجوانان در دفاع مقدس، برخی پیام‌های بزرگوار از اوصیت‌نامه‌های شهیدان نوجوان  
 - راه‌های توانمند شدن جوانان و نوجوانان  
 - نظام اسلامی: دشمنی فرهنگی، اقتصادی، نظامی، ترافه اکمی  
 - مقابله با این دشمنی‌ها، آگاه ساختن خود و دوستان، حفظ وحدت، تبعیت از رهبری  
 - جهاد در راه خدا

برخی مطهرات: آب، انقباب، خاک و برخی از نجاسات: خون، سگ، ادرار  
 - چرا نماز گفتگو با خدا، یاد خدا، تشکر از خدا، اهمیت نماز اول وقت ارکان، و واجبات نماز، کیفیت نماز جمعه و نماز جماعت  
 - وفای به عهد و نهرات آن، پیمان شکنی و اثرات آن  
 - تشکر نشانه قدر دانی ما، تشکر از دیگران تشکر از خداست.  
 - تبیین معنای عفاف و آثار و برکات آن

نمونه‌هایی از زندگی آدم‌های موفق و برکار، از تو حرکت از خدا برکت، پستیاری برای امور خیر  
 - مصداق مال حلال و حرام در زندگی، تأثیرات مال حلال و حرام در زندگی، برخی از احکام مال حلال و حرام  
 - ماه خدا، ثواب روزه در پیشگاه الهی، نهرات روزه: سلامتی، همدردی، صبر و تقویت اراده، واجبات و مظلای روزه.  
 - اهمیت حفظ محیط زیست و نهرات آن  
 - معنای حق الناس و حق الله و حق النفس، آثار رعایت و عدم رعایت حق الناس در زندگی  
 - برخی از مقدمات و شرایط و آداب نماز مانند لباس و مکان و طهارت جسم نمازگزار، آداب لباس و مکان مانند پاکیزگی، زیبایی، سادگی، عطر زدن

برخی از نهرات انقلاب اسلامی مانند: خودباوری، ابتکار، نوآوری  
 - نقش نوجوانان در دفاع مقدس، برخی پیام‌های بزرگوار از اوصیت‌نامه‌های شهیدان نوجوان  
 - راه‌های توانمند شدن جوانان و نوجوانان  
 - نظام اسلامی: دشمنی فرهنگی، اقتصادی، نظامی، ترافه اکمی  
 - مقابله با این دشمنی‌ها، آگاه ساختن خود و دوستان، حفظ وحدت، تبعیت از رهبری  
 - جهاد در راه خدا

برادری و اخوت مؤمنان را از پیوند جامعه اسلامی، نمونه‌هایی از همبازی مؤمنان در گذشته و حال (در صدر اسلام، در عاشورا، در کربلا، در فلسطین).  
 - برخی موانع همبازی و برادری  
 - دعوت پیامبر در قرآن و امامان معصوم به طلب علم برخی از دانشمندان بزرگ، نمونه‌هایی از پیشرفت علمی مسلمانان

نمونه‌هایی از زندگی آدم‌های موفق و برکار، از تو حرکت از خدا برکت، پستیاری برای امور خیر  
 - مصداق مال حلال و حرام در زندگی، تأثیرات مال حلال و حرام در زندگی، برخی از احکام مال حلال و حرام  
 - ماه خدا، ثواب روزه در پیشگاه الهی، نهرات روزه: سلامتی، همدردی، صبر و تقویت اراده، واجبات و مظلای روزه.  
 - اهمیت حفظ محیط زیست و نهرات آن  
 - معنای حق الناس و حق الله و حق النفس، آثار رعایت و عدم رعایت حق الناس در زندگی  
 - برخی از مقدمات و شرایط و آداب نماز مانند لباس و مکان و طهارت جسم نمازگزار، آداب لباس و مکان مانند پاکیزگی، زیبایی، سادگی، عطر زدن

برخی از نهرات انقلاب اسلامی مانند: خودباوری، ابتکار، نوآوری  
 - نقش نوجوانان در دفاع مقدس، برخی پیام‌های بزرگوار از اوصیت‌نامه‌های شهیدان نوجوان  
 - راه‌های توانمند شدن جوانان و نوجوانان  
 - نظام اسلامی: دشمنی فرهنگی، اقتصادی، نظامی، ترافه اکمی  
 - مقابله با این دشمنی‌ها، آگاه ساختن خود و دوستان، حفظ وحدت، تبعیت از رهبری  
 - جهاد در راه خدا

نهم	هشتم	هفتم	پایه مفاهیم
<p>– دوست داشتن های بدون معیار (چه چیزی و چه کسی را دوست دارید؟)، عواطف زودگذر در دوست داشتن ها، عواطف پایدار و با معیار در دوست داشتن ها</p> <p>– شیطان در چه کسانی زودتر و بیشتر نفوذ می کند؟ از چه راه های دیگری می توان گفت؟</p> <p>– شنیدنی های مناسب</p> <p>– پاد یون به خدا، استغاثت از او، مهم ترین راه مقابله با دشمن های بیرونی و درونی، بیرونی از دستورال معصومین حافظ ما در مقابل خطرات</p> <p>– جهاد با دشمنان خدا</p>	<p>– شکل گیری عادت ها، عادت های پسندیده، عادت های ناپسند، نمونه هایی از عادت های ناپسند و خطرات آنها، راه غلبه بر عادت های ناپسند</p> <p>– بدون فکر و بی برنامه عمل کردن</p> <p>– نقش برخی سرگرمی ها در ایجاد غفلت، اعتدال در پرداختن به سرگرمی ها، سرگرمی های نامناسب</p> <p>– دوستان ناباب یک مانع بزرگ بیرونی، نمونه هایی از رفتار دوستان ناباب : دادن لقب ناپسند، دعوت به کارهای بدفرجام و ...</p>	<p>– ناگامی های ناشی از بی اطلاعی از خطرات، کمک دین به ما در شناخت موانع و خطرات، توجه فرد عامل به خطرات احتمالی، آمادگی برای مواجهه با خطرات</p> <p>– تنبلی مانع بزرگ درونی، خطراتی بزرگ تنبلی، عوامل ایجاد تنبلی و نشاط</p>	<p>دشمن شناسی</p>

## ۵- ساختار هر درس

هر درس دارای ساختار و اجزای ثابتی است که عبارت‌اند از:

### الف) آیات قرآن کریم برای قرائت

آیاتی در ابتدای هر درس گنجانده شده است تا دانش‌آموز آن را قرائت کند. این آیات در ارزشیابی مستمر و پایانی به صورت شفاهی از دانش‌آموز پرسیده می‌شود و نباید هیچ‌گونه سؤالی در امتحانات کتبی و آزمون‌های ورودی دانشگاه از این آیات طراحی شود.

### ب) فعالیت‌های داخل درس

در هر درس، یک یا چند فعالیت گنجانده شده است که دانش‌آموزان آنها را در حین تدریس انجام می‌دهند. این فعالیت‌ها تکمیل‌کننده درس‌اند و بخشی از محتوا را در خود دارند. تدریس، بدون رسیدن به پاسخ این فعالیت‌ها، ناقص خواهد بود.

برخی فعالیت‌ها با علامت ستاره متمایز شده‌اند. این فعالیت‌ها واگرا هستند و هر کدام جواب‌های متعددی دارند که بسته به نظر دانش‌آموزان متغیرند. از این فعالیت‌ها نیز در امتحانات کتبی نباید سؤال طراحی شود.

### ج) متن درس

بخش اصلی محتوای درس را متن درس تشکیل می‌دهد. این متن که معمولاً به وسیلهٔ دبیر توضیح داده می‌شود، تبیین موضوع اصلی درس را برعهده دارد و معمولاً از چند عنوان فرعی تشکیل می‌شود. متن درس به گونه‌ای طراحی شده است که با فعالیت داخل درس ارتباط دارد و در واقع، با آن فعالیت تکمیل می‌شود. به‌طور کلی، هر درس دو محتوا دارد؛ یکی، محتوایی که به صورت متن، در درس آمده است و دانش‌آموزان آن را می‌خوانند و دیگری، محتوایی که به صورت فعالیت آمده است و دانش‌آموزان آن را تولید می‌کنند.

### د) اندیشه و تحقیق

در پایان هر درس، بخشی برای تمرین و کار در منزل پیش‌بینی شده است که شامل سؤال‌ها، تدبر در آیات قرآن کریم و برخی تحقیقات کوچک است. انجام دادن این بخش به‌عهدهٔ دانش‌آموزان است و در منزل باید انجام گیرد.

### ه) پیشنهاد

در برخی درس‌ها، علاوه بر تمرین‌های مربوط به اندیشه و تحقیق، یک یا چند پیشنهاد مطرح شده است. این پیشنهادها برای دانش‌آموزان فعال‌تر است که علاقه، ذوق و ابتکار بیشتری از خود نشان می‌دهند. هر دانش‌آموز با اختیار خود می‌تواند یک یا چند مورد از این پیشنهادها را در طول سال انجام دهد و نمرهٔ

تشویقی مربوط به آن را دریافت کند. از این بخش نیز نباید برای ارزشیابی پایان سال سؤال طرح شود.

## ۶- توصیه‌های اجرایی

۱ هرچه فعالیت‌های تحقیقی و کارهای هنری دانش‌آموزان بیشتر شود و به‌جای آن زمان تدریس و صحبت‌های دبیر کاهش یابد، آن کلاس موفق‌تر است، زیرا در این صورت تدریس به‌شیوه‌های مؤثر خود نزدیک شده است. آنچه در خاطر دانش‌آموزان باقی می‌ماند، همین فعالیت‌هایی است که خودشان انجام داده‌اند نه لحظه کوتاه تدریس دبیر.

۲ مناسب است که پرسش ضمن تدریس، نظرخواهی از افراد یا گروه‌ها، پرسیدن از درس قبل و مواردی از این قبیل، داوطلبانه نباشد، بلکه دبیر محترم شخصاً افراد یا گروه‌ها را براساس برگه ارزشیابی انتخاب کند تا هیچ‌کس تصور نکند که می‌تواند در کلاس، حضوری غیرفعال داشته باشد.

۳ در متن درس جمله‌های زیبایی از قرآن کریم، معصومان علیهم‌السلام و یا بزرگان گنجانده شده که اگر در معرض دید باشد، تأثیرگذار خواهد بود؛ می‌توان از دانش‌آموزان خوش‌ذوق خواست که این موارد را طراحی و در کلاس نصب کنند.

۴ معمولاً تعدادی از دانش‌آموزان کلاس در انجام تحقیق‌ها سستی می‌کنند و از نوشته‌های دیگران استفاده می‌کنند. این موضوع نباید باعث شود ارزش تحقیق و فعالیت‌های دیگران پایین بیاید. سخت‌گیری بیش از حد هم ضروری نیست. بکوشیم با شیوه‌ای اصلاحی این‌گونه دانش‌آموزان را هدایت کنیم تا به تدریج به تحقیق و مطالعه عادت کنند.

## ۷- شیوه ارزشیابی از آموخته‌ها در هر درس

کتاب حاضر به‌گونه‌ای تدوین شده است که علاوه بر بُعد شناختی، ابعاد ایمانی و عملی دانش‌آموز را نیز دربرگیرد و به دانش‌آموزان، کمک کند که متناسب با هر مرحله قادر باشند تصمیم‌های جدیدی در زندگی بگیرند. به همین جهت دانش‌آموز و فعالیت‌های او بسیار مورد توجه است. نباید دانش‌آموزان به سمتی سوق داده شوند که مجبور باشند عبارت‌های کتاب را حفظ کنند و پاسخ دهند. اگر چنین شود، دانش‌آموزان از این متن متنفر می‌شوند و همه اهداف آموزشی کتاب عقیم می‌ماند.

ارزشیابی مستقیم از میزان پایبندی دانش‌آموز به دین نیز بسیار نادرست است. امتیاز دادن به دانش‌آموزان برای حضور در نمازخانه، نمره دادن به طرز لباس پوشیدن یا روزه گرفتن آنان و اموری از این قبیل، آثاری منفی در پی خواهد داشت؛ زیرا این اعمال اگر ریشه باطنی و قلبی نداشته باشند، نوعی ریاکاری تلقی

می‌شوند و بر شخصیت دانش‌آموز تأثیر سوء می‌گذارند و رابطهٔ صمیمی او را با خدا تضعیف می‌کنند. ارزشیابی به معنای امتحان گرفتن و نمره دادن به دانش‌آموز نیست؛ بلکه به عنوان بخشی از فرایند برنامهٔ درسی و آموزش، ابزاری است که میزان موفقیت ما را در رسیدن به اهداف مشخص می‌کند. علاوه بر این، دانش‌آموز را در یادگیری یاری می‌دهد.

ارزشیابی این درس به دو بخش تقسیم می‌شود: ۱- ارزشیابی مستمر ۲- ارزشیابی پایانی.

### ارزشیابی مستمر

این ارزشیابی بیست نمره دارد و موارد زیر را شامل می‌شود:

۱- **قرائت صحیح آیات قرآن کریم**؛ با توجه به اینکه دانش‌آموزان در دوره‌های ابتدایی و متوسطهٔ اول با قرائت صحیح قرآن کریم آشنا شده‌اند، تمرین کردن از روی آموخته‌ها ضروری است. لذا در این دوره قاعدهٔ جدیدی در قرائت به دانش‌آموزان آموزش داده نمی‌شود و صرفاً قرائت آیات انجام خواهد شد. چهار نمره از نمرهٔ مستمر به قرائت صحیح اختصاص دارد. این چهار نمره مربوط به قرائت آیات ابتدای هر درس است.

۲- **انجام فعالیت‌های داخل درس و پرسش از متن**؛ هنگامی که معلم تدریس می‌کند، از دانش‌آموزان می‌خواهد که فعالیت‌های درس را انجام دهند. پس از انجام فعالیت‌ها، معلم از دانش‌آموزان سؤال می‌کند و آنان پاسخ فعالیت را می‌دهند. همچنین معلم، در ابتدای جلسهٔ بعد که ارزشیابی را انجام می‌دهد، هم دربارهٔ فعالیت‌ها و هم دربارهٔ متن درس از دانش‌آموزان سؤال می‌کند. این قسمت از ارزشیابی، هشت نمره دارد.

۳- **پاسخ به سؤال‌های بخش اندیشه و تحقیق**؛ در جلسه بعد از تدریس دانش‌آموزان باید از حفظ به سؤال‌های معلم پاسخ دهند. سؤال از این بخش چهار نمره دارد.

۴- **مشارکت در کار گروهی**؛ این مشارکت بیانگر علاقهٔ دانش‌آموز به درس است و زمینه را برای توجه دقیق‌تر به موضوعات طرح شده فراهم می‌آورد. چهار نمره از ارزشیابی مستمر به این بخش اختصاص دارد.

**توجه:** به نمرهٔ مستمر دانش‌آموزانی که برخی کارهای بخش «پیشنهاد» را انجام دهند یا به ابتکار خود به فعالیت‌های ادبی و هنری و تحقیقی دیگر بپردازند، دو نمرهٔ فوق‌العاده اضافه می‌شود.

**ارزشیابی پایانی:** این ارزشیابی بیست نمره دارد که شانزده نمرهٔ آن مربوط به امتحان کتبی و چهار نمره مربوط به امتحان قرائت است. باید توجه شود که اهمیت ارزشیابی مستمر که بر فعالیت‌های دانش‌آموزان متکی است، از ارزشیابی پایانی بسیار بیشتر است. بنابراین، برنامه‌های درسی را تحت الشعاع ارزشیابی پایان سال قرار ندهید. معلمانی که فقط به فکر امتحان پایان سال هستند، بیشتر وقت کلاس را صرف آمادگی برای آن امتحان

می‌کنند و در طول سال آزمون‌های مختلفی می‌گیرند. نحوه تدریس آنها طوری است که دانش‌آموزان جزئیات عبارت‌ها را حفظ می‌کنند و به همین دلیل فرصت تقویت تفکر و دینداری را از دانش‌آموزان می‌گیرند. در پایان همین قسمت، نمونه برگه ارزشیابی تنظیم شده است که دبیران محترم می‌توانند برگه‌ای مانند آن تهیه کنند و به ثبت نمره بپردازند. بهتر است این برگه در زمان تدریس در دسترس باشد و همین که موردی برای ارزشیابی پیش آمد، نمره دانش‌آموز در قسمت مربوط به آن ثبت گردد.

**توجه:** دبیران محترم توجه دارند که اگر برای هر یک از بخش‌های ارزشیابی سه ردیف قرار داده شده، بدان معنا نیست که حتماً این تعداد مدنظر است. بلکه تعداد ردیف‌ها بنا بر نظر دبیر قابل کم و زیاد شدن است.

